

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'zbekiston
Milliy Pedagogika
Universiteti

No6(5)
2026

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 114 sahifa,
16-iyun, 2026-yil.

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapijanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Sh. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Doniyorov S. M. – "Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F. O. – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor o'g'li – Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the DM Editorial Office of the newspapers “Yangi O'zbekiston” and “Pravda Vostoka”, Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Mirzayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

Vakhobov Anvar Abdusattor oglu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

“Maktabgacha va maktab ta'limi” jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

“Maktabgacha va maktab ta'limi”
jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot
va ommaviy kommunikatsiyalar
agentligi tomonidan **№C-5669363**
reyestr raqami tartibi bo'yicha
ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

Tinglovchilarga axloqiy-estetik tarbiya berishda notiqlik madaniyatini shakllantirishning samaradorlik ko'rsatkichlari	10
Fazliddin Abdunabiyevich Abdurazaqov	
Professor-o'qituvchilarning ilmiy-pedagogik salohiyatini xalqaro mezonlar asosida rivojlantirish yo'llari	15
Maxmudov Qudratbek Shavkat o'g'li	
Orfografik kompetensiyaning mohiyati va boshlang'ich sinflarda shakllanish bosqichlari	21
Abduvaliyeva Nodira Alisherovna, Mo'minjonova Gulnoraxon Abdupatto qizi	
Tabiiy fanlarni o'qitishda uch o'lchamli vizualizatsiyalarning boshlang'ich ta'limdagi ahamiyati	25
Nabijonova Feruza Valijon qizi	
Loyiha texnologiyasi asosida bo'lajak o'qituvchilarda ijtimoiy tashabbuskorlikni rivojlantirish mazmuni	28
O'rinova Nilufar Muxammadovna	
Sinfdan tashqari o'qish darslarida badiiy asar bilan ishlashning kompetensiyaviy yondashuv asosidagi metodikasi	32
Qilichova Billura Yorqinxuja qizi, Homidov H. K.	
Kasbiy-kommunikativ madaniyat fenomenining pedagogik talqini va rivojlanish tendensiyalari	37
Tashpulatova Nodira Olimjon qizi	
Tabiiy fanlarni o'qitishda kompetensiyaviy yondashuv	41
Umbarova Nasiba Xolboy qizi	
Xorijiy tillarni o'rganishda shaxs nutqining shakllanishida psixolingvistikaning ahamiyati	44
Ahmedov Shavkat Asadilloevich, Ataboev Navruz Ihombek o'g'li	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matnni tushunish va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasi (PIRLS dasturi misolida)	47
Abduraxmanova Charos Burxanovna	
Lesson Planning in English Language Teaching at Technical Universities	51
Aitbaeva Nursuliu Tairbekovna	
Lingvistik intellekt asosida individual o'qitish yondashuvining samaradorligi	55
Allanazarova Sadoqat Azimovna	
Xorij tadqiqotlarida zamonaviy oila transformatsiyasida farzandlar taraqqiyotining ijtimoiy-psixologik asoslari	59
Bo'riyeva Mahbuba Shavkatovna	
Теоретико-методологические подходы к изучению эмоциональных концептов в литературе: (на материале английских и немецких фразеологизмов)	63
Сайёра Улашевна Тагаева, Азиза Анкаевна Уразкулова	
The Importance of Forming a Schedule for High School Students	67
D. T. Atabayeva, X. I. Abduraymova	
Milliy cholg'u ansambllari orqali o'quvchilar musiqiy dunyoqarashini shakllantirish	70
Dadamirzayeva Gulshanoy To'lanjon qizi	
Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ma'naviy-axloqiy tarbiyaga yondashuvning texnologik xususiyatlari ...	75
Jumanov Sherzod Saloyevich	
Adabiyot darsliklari uchun yangi o'zbek adabiyoti namunalarini saralashning ilmiy-metodik asoslari	78
Musaboyeva Zulfira Iqboljon qizi	
Maktab geometriyasida ko'pyoqlilar mavzusini o'rganishning innovatsion usullari	83
Pirlepesov Umrbek Baxtiyor o'g'li	
Generativ AI vositalarining mustaqil ta'lim jarayonidagi didaktik funksiyalari	86
Qahramonova Xumora Qahramonovna	
O'quvchi-sportchilar uchun individual mashg'ulot yuklamalarini avtomatik rejalashtirish va optimallashtirish imkoniyatini yaratish ahamiyati	91
Qosimov Faxriddin Jo'raqulovich	

Когнитивный диссонанс как социально-психологический феномен в контексте высшего образования: теоретический анализ	95
Мансурова Гульмира Рафаэловна	
Регуляторный произвол или необходимый порядок? Влияние новых регуляторных механизмов на свободу расследовательской журналистики	101
Рауфова Озода	
Qizlar tarbiyasida mahalla–oila–maktab hamkorligi mexanizmlari	105
Choriyeva Dildora Ismat qizi	
Oliy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini individuallashtirishning samaradorligi: kompetensiyaviy yondashuv asosida	109
Tangriyev Abdulkarim Tovashevich	

TINGLOVCHILARGA AXLOQIY-ESTETIK TARBIYA BERISHDA NOTIQLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING SAMARADORLIK KO'RSATKICHLARI

Fazliddin Abdunabiyevich Abdurazaqov
Navoiy innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarga axloqiy-estetik tarbiya berishda notiqlik madaniyatini shakllantirishning samaradorlik ko'rsatkichlari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Notiqlik madaniyati faqat ravon so'zlash malakasi emas, balki fikrni axloqiy mas'uliyat, estetik ifoda, mantiqiy dalillash va kommunikativ madaniyat asosida yetkazish kompetensiyasi sifatida talqin etiladi.

Kalit so'zlar: axloqiy-estetik tarbiya, notiqlik madaniyati, samaradorlik ko'rsatkichlari, nutqiy kompetensiya, kommunikativ qobiliyat, emotsional intellekt, pedagogik tajriba-sinov, diagnostika, metodik model.

Abstract: This article analyzes the effectiveness of the formation of a culture of oratory in the moral and aesthetic education of students from a scientific and pedagogical perspective. Oratory culture is interpreted not only as the ability to speak fluently, but also as the competence to convey thoughts based on moral responsibility, aesthetic expression, logical reasoning, and communicative culture.

Key words: moral and aesthetic education, oratory culture, performance indicators, speech competence, communicative abilities, emotional intelligence, pedagogical experiment, diagnostics, methodological model.

Аннотация: В данной статье с научно-педагогической точки зрения анализируется эффективность формирования культуры красноречия в нравственно-эстетическом воспитании учащихся. Культура красноречия понимается не только как умение бегло говорить, но и как компетенция в передаче мыслей на основе нравственной ответственности, эстетического выражения, логического мышления и коммуникативной культуры.

Ключевые слова: нравственно-эстетическое воспитание, ораторская культура, показатели эффективности, речевая компетентность, коммуникативные способности, эмоциональный интеллект, педагогический эксперимент, диагностика, методическая модель.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchining shaxs sifatida kamol topishi faqat bilim hajmi yoki fanlarni o'zlashtirish darajasi bilan belgilanmaydi. Bugungi maktab bitiruvchisi o'z fikrini ravon, dalilli va madaniyatli ifoda eta olishi, bahs-munozarada axloqiy chegaralarni saqlashi, estetik jihatdan ta'sirchan nutq qura olishi, turli kommunikativ vaziyatlarda mas'uliyatli pozitsiyani egallashi lozim. Shu sababli notiqlik madaniyatini shakllantirish masalasi ona tili, adabiyot yoki nutq o'stirish darslarining tor vazifasi emas, balki umumiy tarbiya tizimining strategik komponenti sifatida qaralishi zarur.

Maqolaning maqsadi o'quvchilarga axloqiy-estetik tarbiya berishda notiqlik madaniyatini shakllantirishning samaradorlik ko'rsatkichlarini nazariy asoslash, tajriba-sinov materiallari asosida ularning natijadorligini tahlil qilish hamda ta'lim amaliyotiga mos ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun notiqlik madaniyatining tarkibiy komponentlari aniqlanadi, o'quvchilarning nutqiy rivojlanish darajalari tavsiflanadi, tajriba va nazorat guruhlarini natijalari qiyosiy tahlil qilinadi hamda samaradorlikni baholashning amaliy mezonlari taklif etiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot metodologiyasi o'quvchilarning notiqlik madaniyatini axloqiy-estetik tarbiya bilan uzviy bog'liqlikda o'rganish g'oyasiga tayandi. Bunda notiqlik madaniyati ko'p komponentli pedagogik hodisa sifatida talqin qilindi: uning tarkibida nutqning to'g'riligi, ravonligi va mantiqiyli bilan birga, axloqiy me'yorlarga sodiqlik, estetik

ifoda, tinglovchini hurmat qilish, faol tinglash, o'z hissiyatini boshqarish va ijtimoiy mas'uliyat kabi ko'rsatkichlar ham hisobga olindi.

Tadqiqotda adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, pedagogik kuzatish, suhbat, anketa, nazorat topshiriqlari, tajriba-sinov, qiyosiy tahlil, kontent-tahlil hamda matematik-statistik qayta ishlash usullaridan foydalanildi. Nazorat topshiriqlarida o'quvchilarning tahlil qilish, tatbiq eta bilish, dalillar keltirish, misollarni asoslash, o'z-o'zini va tengdoshlar faoliyatini baholash qobiliyatlari e'tiborga olindi. Bunday yondashuv notiqlik madaniyatini faqat yakuniy chiqish sifati bilan emas, balki nutqni tayyorlash, aytish, muhokama qilish va refleksiya qilish jarayonlari orqali baholash imkonini berdi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Notiqlik madaniyati, nutq o'stirish va axloqiy-estetik tarbiya masalalari pedagogika, lingvodidaktika va psixologiya fanlarida turli yondashuvlar asosida o'rganilgan. Mavjud tadqiqotlarda nutq madaniyati o'quvchining adabiy til me'yorlariga amal qilishi, matnni tushunishi, fikrni izchil bayon etishi, suhbatdosh bilan madaniyatli muloqotga kirishishi hamda o'z pozitsiyasini asoslay olishi kabi jihatlar bilan bog'lanadi. Bu qarashlar notiqlik madaniyatini axloqiy-estetik tarbiya bilan integratsiyalash uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Sh.O. Jamaldinova maktab adabiyot ta'limida xalq og'zaki ijodi namunalarini muammoli metod asosida o'rganish orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlash, baholash va obrazli idrokni rivojlantirish imkoniyatlarini asoslaydi. Mazkur yondashuv notiqlik madaniyatining estetik komponentini kuchaytiradi, chunki badiiy matn bilan ishlash o'quvchini obraz, ohang, mazmun va axloqiy xulosani birgalikda idrok etishga o'rgatadi^[1].

S.Matchonov va X.G'ulomova nutq madaniyatini boshlang'ich ta'limdan boshlab shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi. Ularning qarashlarida nutqiy malaka o'quvchining umumiy madaniyati, fikrlash darajasi va muloqot odobi bilan bevosita bog'lanadi^[2].

M.R. Lvov, V.G. Goretskiy va O.V. Sosnovskaya esa matnni o'qish va tushunish jarayonida o'qituvchi rahbarligining muhimligini ko'rsatadi; bu yondashuv o'quvchining muallif bilan ichki muloqotga kirishishi va mazmuni ongli o'zlashtirishi uchun zarur metodik shartdir^[3].

Sh.Sariyev boshlang'ich sinf o'qish darslarida nutq o'stirish muammolarini tahlil qilib, o'quvchining matn mazmunini qayta bayon qilish, munosabat bildirish va fikrni mustaqil ifoda etish ko'nikmalarini alohida ajratadi^[4].

M.B.Shodmonova ona tili va adabiyot darslarida nutq o'stirish hamda tafakkurni uzluksiz rivojlantirish masalalariga e'tibor qaratib, til ta'limi bilan fikrlash madaniyati o'rtasidagi bog'liqlikni ochib beradi^[5].

T.A.Yusupovaning sintaksisni morfologiya bilan bog'lab o'rganish bo'yicha tadqiqotlari esa grammatik bilimlarning nutqiy amaliyotga ko'chishi muhimligini ko'rsatadi^[6].

Q.Husanboyeva va R.Niyo'zmetovanning o'zbek adabiyotini o'qitish metodikasiga oid qarashlarida badiiy matn tahlili, qahramon nutqi, estetik qabul qilish va ma'naviy xulosa chiqarish kabi jihatlar alohida o'rin tutadi^[7].

Xorijiy manbalarda esa muloqot, talaffuz, tinglab tushunish, ko'p sezgili o'qitish, lingvistik resurslardan faol foydalanish kabi masalalar nutqiy kompetensiyani rivojlantirishning asosiy shartlari sifatida baholanadi^[8; 9].

Tahlil shuni ko'rsatadiki, mavjud adabiyotlarda nutq o'stirish, matn bilan ishlash va axloqiy-estetik tarbiya alohida-alohida yoritilgan bo'lsa-da, ularni samaradorlik ko'rsatkichlari asosida kompleks baholash masalasi yetarlicha tizimlashtirilmagan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tajriba-sinov ishlari 2022-2024-yillar davomida olib borildi. Tadqiqot maydonchasi sifatida Surxondaryo viloyatidan 2 ta, Jizzax viloyatidan 2 ta va Andijon viloyatidan 2 ta umumiy o'rta ta'lim maktabi jalb qilindi. Umumiy respondentlar soni 473 nafarni tashkil etdi - shundan 238 nafari tajriba guruhiga, 235 nafari nazorat guruhiga kiritildi. Tajriba guruhida notiqlik madaniyatini shakllantirishga yo'naltirilgan metodik model tizimli qo'llandi, nazorat guruhida esa an'anaviy o'qitish yondashuvlari saqlab qolindi.

Samaradorlikni aniqlashda uch darajali diagnostik yondashuv qo'llandi. Quyi daraja o'quvchining notiqlik madaniyati haqida umumiy tasavvurga ega bo'lishi, biroq nutqda axloqiy-estetik sifatlarni barqaror namoyon eta olmasligi bilan tavsiflandi. O'rta daraja o'quvchining notiqlik madaniyati va axloqiy-estetik fazilatlarining asosiy belgilarini bilishi, ammo ularni shaxsiy nutqiy faoliyatiga izchil tatbiq eta olmasligi bilan izohlandi. Yuqori daraja esa o'quvchining notiqlik madaniyati mezonlarini anglab, ularni shaxsiy nutqi, bahsdagi pozitsiyasi, yozma-og'zaki ifodasi va ijtimoiy muloqotida ongli qo'llay olishi bilan belgilandi.

Baholash mezonlari sifatida oltita asosiy ko'rsatkich ajratildi: axloqiy me'yorlar va qadriyatlarni anglash, estetik hissiyat va obrazli ifoda, nutq madaniyati, kommunikativ qobiliyat, emotsional intellekt, yozma va og'zaki nutq malakalari. Mazkur ko'rsatkichlar o'quvchining faqat nutqiy saviyasini emas, balki uning qadriyatlarni anglash, fikrni dalillash, tinglovchi bilan muloqot o'rnatish, hayajonni boshqarish va o'z fikriga mas'uliyat bilan yondashish kompetensiyasini ham qamrab oldi.

Tadqiqot natijalari notiqlik madaniyatini shakllantirish jarayonini baholashda ko'rsatkichlar tizimi hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ko'rsatdi. Chunki notiqlik madaniyati faqat nutqning tashqi ko'rinishi - baland ovoz, ravon talaffuz yoki ta'sirchan chiqish bilan chegaralanmaydi. Uning pedagogik qiymati o'quvchining axloqiy masalani qanday ko'rish, fikrni qanday asoslashi, qarshi fikrga qanday munosabat bildirishini, estetik ifodadan qanday foydalanishini va o'z nutqini qanday nazorat qilishini ko'rsata olganida namoyon bo'ladi.

Tajriba guruhi bilan olib borilgan mashg'ulotlarda bilish, qadriyat, tafakkur, kommunikativlik va ijodkorlikka doir ta'lim texnologiyalari uyg'un qo'llandi. Dars va darsdan tashqari faoliyatda muammoli suhbat, bahs-munozara, ijodiy nutq, matn tahlili, rolli vaziyat, prezentatsiya, esse, badiiy chiqish va refleksiv baholash elementlari izchil ishlatildi. Bu jarayon o'quvchilarni faqat tayyor matnni aytishga emas, balki fikrni shakllantirish, dalil tanlash, tinglovchi bilan muloqotga kirishish va nutqning axloqiy-estetik oqibatini anglashga o'rgatdi.

Tajriba jarayonida samaradorlik ko'rsatkichlari quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ldi.

Birinchidan, o'quvchilar axloqiy me'yorlar va qadriyatlarni nutqda qo'llashga ko'proq e'tibor bera boshladilar. Bahs-munozaralarda shaxsga tegishdan tiyilish, fikrga fikr bilan javob qaytarish, ijtimoiy qadriyatlarni dalil sifatida ishlatish, muammoni bir tomonlama emas, bir necha yechim nuqtayi nazaridan ko'rish holatlari ko'paydi.

Ikkinchidan, estetik ifoda ko'rsatkichlari yaxshilandi. O'quvchilar badiiy nutq, maqol, ibora, obrazli taqqoslash va ohang imkoniyatlaridan maqsadli foydalanishga o'rgandilar. Bunda estetik vosita shunchaki bezak sifatida emas, balki mazmunni kuchaytiruvchi va tinglovchida ma'naviy ta'sir uyg'otuvchi vosita sifatida ishlatildi.

Uchinchidan, nutq madaniyati va kommunikativ qobiliyatlarda sezilarli o'sish kuzatildi. Qisqa va aniq ifodalash, nutqning rejasiga rioya qilish, tinglovchi bilan ko'z aloqasini saqlash, savolga mantiqiy javob berish, suhbatdosh fikrini bo'lmasdan tinglash kabi mikroko'nikmalar rivojlandi. Mashg'ulotlar yakunida o'quvchilarning 90 foizga yaqini o'z fikrini qisqa va aniq bayon eta olgani, 83 foizida faol tinglash ko'nikmasi barqarorlashgani qayd etildi.

To'rtinchidan, emotsional intellekt bilan bog'liq ko'rsatkichlar - empatiya, hayajonni boshqarish, stress holatida o'zini tuta bilish, boshqalarning hissiyotiga hurmat bilan yondashish - notiqlik mashg'ulotlarida alohida pedagogik ahamiyat kasb etdi. Og'zaki va yozma nutq mashg'ulotlarida ishtirok etgan o'quvchilarning 92 foizi yozma hamda og'zaki nutq topshiriqlarini muvaffaqiyatli bajargani aniqlandi.

Quyidagi jadvalda tajriba va nazorat guruhlarining umumiy dastlabki hamda yakuniy natijalari jamlangan (1-jadval).

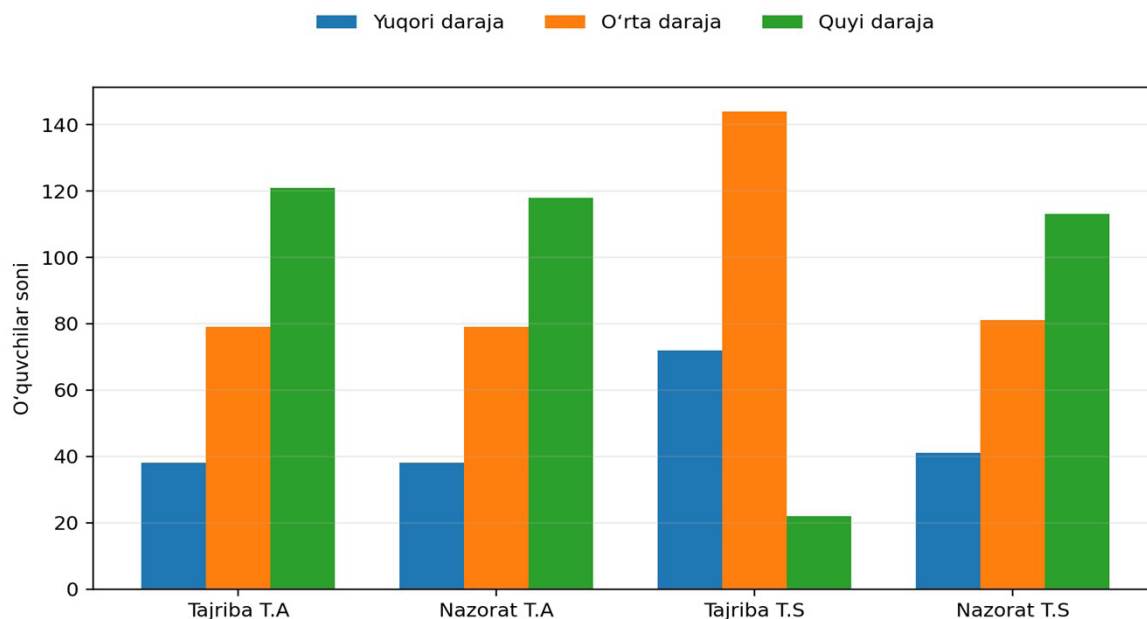
1-jadval: Umumiy dastlabki va yakuniy natijalarni solishtirish

Guruh	Bosqich	n	Yuqori daraja	O'rta daraja	Quyi daraja
Tajriba	T.A	238	38 / 15,97%	79 / 33,19%	121 / 50,84%
Nazorat	T.A	235	38 / 16,17%	79 / 33,62%	118 / 50,21%
Tajriba	T.S	238	72 / 30,25%	144 / 60,50%	22 / 9,25%
Nazorat	T.S	235	41 / 17,45%	81 / 34,47%	113 / 48,08%

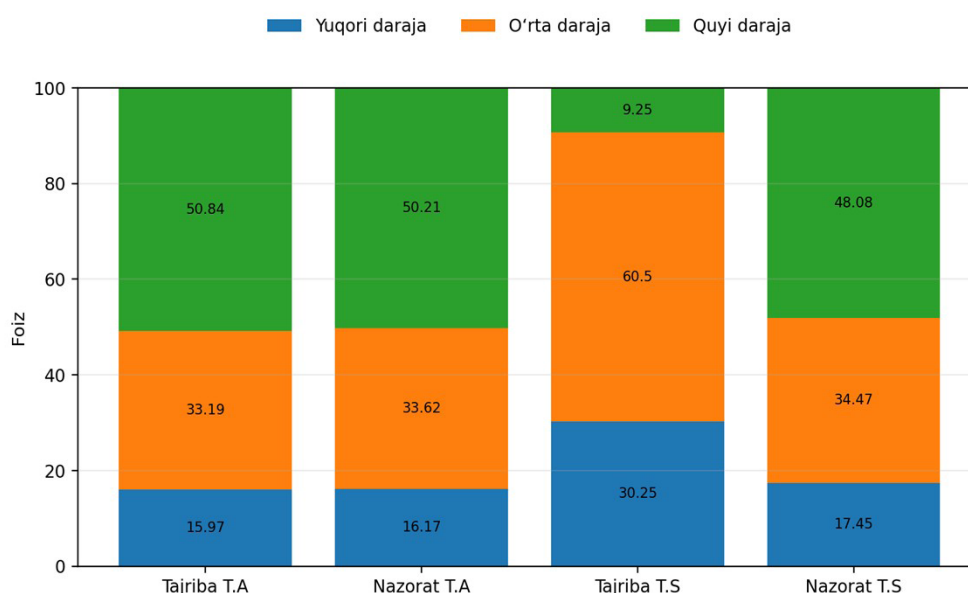
Izoh: T.A - tajribadan avvalgi holat, T.S - tajribadan so'nggi holat.

1-jadval ma'lumotlari tajriba guruhida metodik intervensiya natijasi aniq namoyon bo'lganini ko'rsatadi. Umumiy natijalar bo'yicha tajriba guruhida yuqori darajadagi o'quvchilar ulushi 15,97 foizdan 30,25 foizga oshdi; o'rta darajadagi ko'rsatkich 33,19 foizdan 60,50 foizga ko'tarildi; quyi darajadagi o'quvchilar ulushi esa 50,84 foizdan 9,25 foizga kamaydi. Nazorat guruhida esa o'zgarishlar keskin emas: yuqori daraja 16,17 foizdan 17,45 foizga, o'rta daraja 33,62 foizdan 34,47 foizga oshgan, quyi daraja esa 50,21 foizdan 48,08 foizgacha biroz kamaygan.

O'rta baho ko'rsatkichlari ham metodik model samaradorligini tasdiqlaydi. Tajriba guruhida o'rtacha ko'rsatkich 3,65 dan 4,21 ga ko'tarilib, 0,56 balllik ijobiy dinamikani berdi. Nazorat guruhida esa o'rtacha ko'rsatkich 3,66 dan 3,69 ga o'zgardi, ya'ni o'sish 0,03 ball atrofida qoldi. Yakuniy bosqichda tajriba guruhi o'rtacha ko'rsatkichi nazorat guruhiga nisbatan 1,14 baravar yuqori bo'ldi. Bu holat tavsiya etilgan metodika an'anaviy yondashuvga nisbatan samaraliroq ekanini ko'rsatadi.

1-rasm: Dastlabki va yakuniy natijalar tahlili

2-rasm: Dastlabki va yakuniy natijalarni nisbiy solishtirish diagrammasi

Diagrammalar ko'rsatishicha, nazorat guruhida dastlabki va yakuniy natijalar orasida sezilarli farq mavjud emas. Bu tabiiy holat, chunki nazorat guruhida an'anaviy mashg'ulotlar davom ettirilgan. Tajriba guruhida esa quyi darajadagi o'quvchilar sonining keskin kamayishi va o'rta-yuqori darajadagi o'quvchilar ulushining oshishi metodik modelning amaliy qiymatini isbotlaydi. Ayniqsa, o'rta darajaning 60 foizdan yuqoriga ko'tarilishi ko'pchilik o'quvchilar notiqlik madaniyatining asosiy mezonlarini barqaror egallay boshlaganini bildiradi.

Tahlil jarayonida samaradorlikning ichki mexanizmlari ham aniqlashtirildi. Birinchidan, o'quvchiga tayyor nutq namunalarini yodlatish emas, balki nutq vaziyatini tahlil qildirish, maqsad va tinglovchini aniqlash, dalilni tanlash, ohang va uslubni moslashtirish topshiriqlari berilganda, nutqiy faollik ongli tus oladi. Ikkinchidan, axloqiy-estetik mazmun bilan bog'langan nutq mashqlari o'quvchida qiymatli fikrni chiroyli ifodalash ehtiyojini kuchaytiradi. Uchinchidan, refleksiya va o'zaro baholash mexanizmlari o'quvchining nutqiy xatosini shaxsiy kamchilik sifatida emas, rivojlanish resursi sifatida ko'rishiga yordam beradi.

Natijalardan kelib chiqib, notiqlik madaniyatini shakllantirish samaradorligini oshirish uchun uchta minimal, ammo hal qiluvchi shartni ajratish mumkin.

Birinchisi - diagnostik aniqlik: o'quvchining qaysi ko'nikmasi sust ekanini ko'rsatadigan mezonlar ishlashi kerak.

Ikkinchisi - amaliy muntazamlik: nutqiy mashqlar darsdan darsga, fanlararo faoliyat va tarbiyaviy tadbirlar bilan bog'langan holda davom etishi zarur.

Uchinchisi - axloqiy-estetik uyg'unlik: o'quvchi faqat chiroyli gapirishga emas, balki mas'uliyatli, hurmatli va ma'noli gapirishga o'rgatilishi kerak.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari o'quvchilarga axloqiy-estetik tarbiya berishda notiqlik madaniyatini shakllantirish samarali pedagogik vosita ekanini tasdiqladi. Notiqlik madaniyati o'quvchining nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirish bilan birga, uning axloqiy qarashlari, estetik didi, kommunikativ mas'uliyati va emotsional barqarorligini ham mustahkamlaydi. Shu sababli bu jarayonni faqat ona tili yoki adabiyot darslari doirasida emas, balki maktab tarbiya tizimining umumiy strategiyasi sifatida tashkil etish zarur.

Amaliy tavsiya sifatida umumiy o'rta ta'lim maktablarida notiqlik madaniyati bo'yicha diagnostik karta, bahs-munozara qoidalari, ijodiy nutq topshiriqlari, o'zaro baholash rubrikalari va refleksiya daftarlari joriy etilishi maqsadga muvofiq. Shuningdek, 10–11-sinf o'quvchilari uchun axloqiy-estetik mazmundagi keyslar, ijtimoiy mavzulardagi prezentatsiyalar, badiiy nutq tahlili va yozma-ijodiy topshiriqlar majmuasini ishlab chiqish zarur. Bunday tizim o'quvchini nafaqat gapira oladigan, balki fikriga mas'uliyat bilan yondashadigan, estetik didga ega, madaniyatli va ijtimoiy faol shaxs sifatida tarbiyalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Jamaldinova Sh.O. Maktab adabiyot ta'limida xalq og'zaki ijodi namunalari muammoli metod asosida o'rganish yo'llari (5-9-sinflar misolida): Ped. fan. bo'y. fals. dokt. (PhD) diss. - Samarqand, 2021. - 23-b.
2. Matchonov S., G'ulomova X. Nutq madaniyati // Boshlang'ich ta'lim. - 2000. - №1. - B. 8-10.
3. Metodika prepodavaniya russkogo yazika v nachalnih klassax: ucheb. posobie dlya stud. vissh. ped. ucheb. zavedeniy / M.R. Lvov, V.G. Goretskiy, O.V. Sosnovskaya. - 3-e izd., ster. - Moskva: Izdatelskiy sentr "Akademiya", 2007. - S. 112.
4. Sariyev Sh. Boshlang'ich sinf o'qish darslarida nutq o'stirish // Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tayyorlash jarayonida zamonaviy kasb ta'limi muammolari. Respublika ilmiy anjumani materiallari. - Guliston, 2008. - 298-b.
5. Shodmonova M.B. Ona tili va adabiyot darslarida nutq o'stirish va tafakkurni uzluksiz rivojlantirish masalalari // Uzluksiz ta'lim. - 2018. - №4. - B. 3-7.
6. Yusupova T.A. Sintaksisni morfologiyani takrorlash bilan bog'lab o'rganish metodikasi (5- va 8-sinf ona tili darslari misolida). Monografiya. - Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2008. - 46-b.
7. Husanboyeva Q., Niyo'zmetova R. O'zbek adabiyotini o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. - Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2020. - B. 303-305.
8. Longman Dictionary of Contemporary English. - UK: Pearson, 2009. - 529 p.
9. Combley M. The Hickey Multisensory Language Course. Third Edition. - UK: Whurr Publishers, 2001. - 432 p.

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №6(5)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzirimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.